

Journal of Universal History Studies

Temüçin Ne Zaman Çinggis Kagan/Han Ünvanını Aldı?¹

When Did Temujin Assumed the Title of Chinggis Khagan/Khan?

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 21.02.2024 / 28.06.2024

pp. 312-324

Journal of Universal History Studies (JUHS) • 7(2) • December • 2024 •

Çetin Kaya

Kastamonu University, Department of History, Assist. Prof. Dr., Kastamonu, Türkiye

Email: ccetinkayaa.58@gmail.com

Orcid Number: 0000-0003-3876-5140

Cite: Kaya, Ç. (2024). Temüçin Ne Zaman Çinggis Kagan/Han Ünvanını Aldı?. Journal of Universal History Studies, 7(2), 312-324. <https://doi.org/10.38000/juhis.1440864>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

* There is no conflict of interest with any person/ institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öz

Temüçin'in doğum tarihi üzerine birçok araştırma mevcut olmasına rağmen Çinggis Kagan/Han olduğu yıl hakkında pek çalışma yapılmamıştır. Bu konuda detaylı bir inceleme sonucu edinilmemiş bilgiler araştırmacılar tarafından tercih edilmekte ve çeşitli tarihlere yer verilmektedir. Konuya bir açıklık getirmek amacıyla yapmış olduğumuz bu çalışmada çeşitli ana kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında Temüçin'in ne zaman Çinggis Kagan olduğu sorusunun cevabı araştırılmaktadır. Yapılan tetkikler neticesinde Temüçin'in üç defa han seçildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi Camuha ile Temüçin'in yaşadıkları yol ayrımı sonrasında olmuştur. Ancak bu seçimin ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar oldukça geç dönemde kaleme alınmış bir kaynakta verilen 1189 tarihi ile bu seçimi özdeşleştirmektedirler. İkincisi 1203 yılında Temüçin'in, Kereyid hanı Ong'u yenilgiye uğrattıktan sonra yapılan han seçimidir. Üçüncüsü ise, 1206 yılında Naymanları mağlup ettikten sonra bütün Moğolistan halklarının Çinggis Kagan'a tabii olduğunu bildirmeye geldiği zaman yapılan hâkimiyet tayinidir. Ele aldığımız ana kaynaklar üzerinde yapılan detaylı araştırma neticesinde Temüçin'in 1203 yılında düzenlenen kurultayda Çinggis Kagan olarak isimlendirildiği görüşüne varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Han, Çinggis Kagan, Moğollar, Büyük Moğol Kağanlığı.

Abstract

Although there are many research works on Temujin's birth date, not much work has been done on the year he assumed the title of Chinggis Khagan/Khan. Researchers prefer to use information that has not been examined in detail on this subject, and they refer to various dates regarding this phenomenon in their studies. In this study, which we have conducted to clarify the subject, the question of when Temujin assumed the title of Chinggis Khagan is discussed in light of the information we have obtained from various historical chronicles, and an answer is sought to this question. As a result of the investigations, it is understood that Temujin was elected khan three times. It is known that in one of these elections, he was given the title of Chinggis Khagan. The first of these elections took place after Jamukha and Temujin's ways had parted. However, it is not clear exactly when this election was made. Some researchers believe that this election was held in 1189, as stated in a rather late source. The second was the khan election held in 1203 after Temujin defeated the Kereyid ruler Ong Khan. The third is the assembly held in 1206 when he came to declare that all the peoples of Mongolia were under the rule of Chinggis Khagan after defeating the Naimans. As a result of detailed research on the main sources we have discussed, it has been concluded that Temujin assumed the title of Chinggis Khagan at the second congress held in 1203.

Keywords: Genghis Khan, Chinggis Khagan, Mongols, Great Mongol Khaganate.

Extended Abstract

Although there are many research works on Temujin's birth date, not much work has been done on the year he assumed the title of Chinggis Khagan/Khan. Researchers prefer to use information that has not been examined in detail on this subject, and they refer to various dates regarding this phenomenon in their studies. Among these dates, the most popular among researchers is 1206. In addition, some researchers seem to accept the years 1189, 1195, and 1203, as well as the comments made without mentioning a date for giving the title of Chinggis Khagan to Temujin. These differences reveal that there is a problem in dating and detailed research is required. For this reason, we examined the historical chronicles, which we think have an important place in solving the problem, by sorting them according to the years in which they were recorded. While doing this review, we tried to transcribe the spellings of their names in accordance with the originals in the works.

The Mongolian account, *The Secret History of the Mongols*, written in 1240, which is the first of the historical chronicles that we think can play a major role in solving the problem, was examined. As far as we could determine after examining this work, Temujin was elected khan twice. After the election of the first khan was made, the name Temujin was abandoned in the work and he began to be called Chinggis Khagan. But there is no information in the work about when this election took place. Another khan election pointed out by *The Secret History of the Mongols* took place in 1206. On this date, as understood from the work, Temujin, already known as Chinggis Khagan, was re-elected as khan by all the people of Mongolia.

Apart from the *The Secret History of the Mongols*, the works closest to the date when Temujin was named Chinggis Khagan were written by people who were on missions sent from Europe to the Mongols. Temujin, who waged war against Ong Khan, who is depicted as a Christian king in these works, managed to defeat him. He was elected khan at the assembly held after this victory. This information is later repeated in historical chronicles, most of which were written by Christians. When other works written at various times and places are examined, it is seen that Ong Khan was defeated by Temujin in 1203.

Ala al-Din Ata Malik Juvayni's work titled *Tarikh-i Jahan-gusha*, completed in 1260 contains information compatible with the above-mentioned works. The author was a member of the Mongolian bureaucracy in Iran and went to Mongolia twice. He learned from the stories he heard from Mongol nobles during his mission and travels that Tumujin took the name Chengez Khan after defeating Ong Khan. This narration was repeated in most historical chronicles written using his work.

There is some information on the subject in *Jami al-Tawarikh*, written by Rashid al-Din Faḍlullah Hamadani, more than a hundred years after Temujin was given the title of Chinggis Khagan. According to this work, Tumujin defeated Ong Han in the war in 1203. In the congress held after this war, Tumujin began to be known as Chingezi Khan. After the threat of Ong Khan was eliminated, Temujin managed to fight the Naimans and defeat them as well. After this war, another assembly was held in 1206 with the participation of all the Mongolian people. There Temujin's name was changed from Chingezi Khan to Chinggiz Khan.

In works written in Islamic geographies, the narrations of Ala al-Din Ata Malik Juvayni and Rashid al-Din Faḍlullah Hamadani are generally accepted as correct, and the date when Tumujin began to be called

Chinggiz Khan is stated as 1203 or 1206. However, among the 17th-century Mongol chronicles, some claim that Temujin began to be called Chinggiz Khan between 1162 and 1189.

As a result of our detailed examination, it is understood that Temujin was elected khan three times by the people of Mongolia. The first of these is confirmed by Mongol sources. However, the exact date is not clear. The second was held in 1203, after the battle in which Temujin defeated Ong Khan. The third was held in 1206 after Temujin had eliminated all his enemies in Mongolia. It is certain that in one of these elections, Temujin was declared Chinggiz Khagan. Since the chronicles written most recently to the date when Temujin was given the title Chinggiz Khagan indicate the year 1203, we accept this year.

Giriş

Ortaçağ dünya tarihinin mühim şahsiyetlerinden olan Temüçin, Moğollar tarafından kutsal kabul edilen köklü bir soya mensuptur ve atalarının dünyaya gelişleriyle ilgili efsanevi bilgiler bulunmaktadır. Rivayete göre, kocasının ölümü sonrası Alan Koua (الآن قوا/آلان)², ışıktan hamile kalarak üç oğul³ dünyaya getirmiştir. Bu evlatlarından Bodonçar'ın soyundan gelen Kabul Kagan'ın (قبول خان/قبول)⁴ torunu Yesügey Bagatur (یسوگای بهادر/يسوگای بهادر)⁵, Moğol-Tatar mücadelelerinde Tatar beyi Temüçin Üge'yi esir etmesinin anısına Deligün Boldug'da yeni doğan oğluna Temüçin (تمیچین/تمیچین)⁶ ismini vermiştir (MNT, 1990, s. 20, 23-25, 48-49, 63-64; SHM, 2004, s. 3-4, 10, 13; MGT, 2011, s. 15-16, 20-21, 23-24; MGT, 1995, s. 7-8, 15, 19; Hemedâni, 1, 1995, s. 284; Kaya, 2022b, s. 300). Temüçin'in annesi Ögelün (اولون/اولون)⁶, Olgunud boyuna mensuptur. Merkit boyundan Yeke Çiledü'ye eş olarak verilen Ögelün'ün düğün alayı, Yesügey Bagatur tarafından basılmış ve gelin kaçırılmıştır. Böylece alıkonulan Ögelün'ü, Yesügey Bagatur kendisine eş olarak almıştır. Temüçin'in, Yesügey Bagatur'un Ögelün'den doğan ilk erkek evladı olduğu bilinmektedir (MNT, 1990, s. 64; SHM, 2004, s. 13; MGT, 2011, s. 24; MGT, 1995, s. 19). Ancak Temüçin'in dünyaya geliş tarihi hakkında kaynaklarda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden en erkeni 1154 (Shao Hung, Peng Da Ya vd., 2012, s. 46) yılını işaret etmekle birlikte, 1155 (Hemedâni, 1, 1995, s. 309-311), 1162 (Lubsandanzan, 2006, s. 44; Sagan Setsen, 2006, s. 57; Jamba, 2006, s. 16) ve bazı araştırmacı tahminlerine göre, 1165 (Ratchnevsky, 1992, s. 281; May, 2017, s. 140), 1167 (Pelliot, 1, 1959, s. 287) tarihleri de zikredilmektedir.

Görüldüğü üzere Temüçin'in doğum tarihiyle ilgili tartışmalara neden olacak farklı bilgiler olsa da bu ismin dünyaya gelişleriyle ona verildiği hususu sabittir. Ancak Temüçin'in, Çinggis⁷ Kagan/Han⁸ olarak anılmaya başladığı tarih ile ilgili detaylı bir araştırmaya rastlanamamıştır (Barthold, 1978, s. 93). Araştırmacıların çoğu bu durumun gerçekleşme zamanı hakkında, Nayman ve Merkit bakiyelerinin Temüçin tarafından dağıtılarak, Cacirat boyundan Camuha'nın yakalanıp idam edilmesi sonrası toplanan 1206 yılı kurultayını işaret etmektedir (Howorth, 1876, s. 62; Curtin, 1908, s. 67; D'Ohsson, 2014, s. 52; Grousset, 2006, s. 231; Prawdin, 1953, s. 82-84; Ratchnevsky, 1992, s. 89; Buell, 2003, s. XXXVIII; SHM, 2004, s. 460; May, 2017, s. 141; Paulenz, 2020, s. 25; Biran, 2019, s. 62-63; Golden, 2014, s. 129). Bunların haricinde farklı bir görüş olarak Temüçin'in eşi Börte'nin Merkit boyunun elinden kurtarılmasıyla Korkonag Cubur'da bir süre birlikte yaşadıkları andası Camuha'dan ayrılışının ardından düzenlenen ilk seçimde han yapıldığı sırada, Çinggis sıfatının da verildiği savunulmaktadır (Clark, 1978, s. 44). Ayrıca 1189 (Çuluuni, 2006, s. 119; Weatherford, 2021, s. 88), 1195 (De Hartog, 2004, s. 16) ve 1203 (Pelliot, 1, 1959, s. 296) tarihleri üzerinde duran bazı araştırmacılar bulunmaktadır. Herhangi bir tarih vermeden 1206 yılı öncesinde Temüçin'in, Çinggis Kagan olarak anıldığına dair bir görüş de mevcuttur (Morgan, 1990, s. 60).

² İsmi yazılışları için bkz. Hemedâni, yazma eser, vr. 97a; ME, yazma eser, vr. 5a.

³ Bu çocukların soyundan neşet edenler ışıktan gelenler manasında Nirun olarak adlandırılmışlardır. Bkz. Hemedâni, 1, 1995, s. 148, 173, 183.

⁴ Kabul Kagan'ın soyu Moğolların hükümdar ailesi olup, Kıyat adıyla anılmaktadır. Bkz. MNT, 1990, s. 67-68; SHM, 2004, s. 14; MGT, 2011, s. 24; MGT, 1995, s. 20; Hemedâni, 1, 1995, s. 146; İsmi yazılışları için bkz. Hemedâni, yazma eser, vr. 102a; ME, yazma eser, vr. 8a.

⁵ Şecere ve ismi yazılışları için bkz. Hemedâni, yazma eser, vr. 103a; ME, yazma eser, vr. 9a.

⁶ İsmi yazılışları için bkz. MNT, 1990, s. 56; Hemedâni, 1, 1995, s. 274.

⁷ Kelimenin anlamına dair görüşler için bkz. Turan, 1941, s. 267-276; Rybatzki, 2006, s. 313-314.

⁸ Moğollarda kagan ve han ünvanlarının kullanımında herhangi bir ayrım olmadığına dair bkz. Kaya, 2020, s. 290-297.

1. Kaynaklara Göre Temüçin'in Çinggis Kagan Oluşu

1240 yılında tamamlanan Moğolların Gizli Tarihçesi adlı eser, Temüçin'in Çinggis Kagan olarak anıldığı tarihe yakın zamanda kaleme alınmış ve meselenin cereyan edişine dair ipuçlarına haiz ulaşabildiğimiz en erken tarihli ana kaynaktır. Eserde, ilk olarak Çinggis Kagan (ᠴᠢᠩᠭᠢᠰ ᠬᠠᠭᠠᠨ) ifadesi, Temüçin ile Camuha'nın (ᠴᠠᠮᠤᠬᠠ) Korkonag Cubur'da yaşarken birbirlerinden ayrılmaları sonrasında görülmektedir. Yapılan bir toyda Temüçin, han seçilmiş ve ona bu şekilde hitap etmeye başlamışlardır. Onun bu mevkie geleceğini müjdeleyen ilk kişi Korçi (ᠬᠣᠷᠴᠢ) dir. Bu kişi müjdeyi ilahi bir kudretin kendisine, Temüçin'in hükümdar olmasını işaret ettiğini söyleyerek vermiştir. Korçi, duyduklarına sevinen Temüçin'den eğer söyledikleri doğru çıkarsa kendisine bazı ayrıcalıklar tanınmasını istemiştir. Temüçin de ona birtakım vaatlerde⁹ bulunmuştur (MNT, 1990, s. 197-201; SHM, 2004, s. 47-48; MGT, 2011, s. 63; MGT, 1995, s. 55-56). Ardından Kabul Kağan'ın (ᠬᠠᠪᠤᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨ) Ohin Bargag'dan (ᠣᠬᠢᠨ ᠪᠠᠷᠭᠠᠭ) torunu Saça Begi (ᠰᠠᠴᠠ ᠪᠡᠭᠢ), Kutula Kağan'dan (ᠬᠤᠲᠤᠯᠤ ᠬᠠᠭᠠᠨ) torunu Altan (ᠠᠯᠲᠠᠨ) ve Temüçin'in amcası Negün Tayci'nin (ᠨᠡᠭᠦᠨ ᠲᠠᠶᠴᠢ) oğlu Kuçar (ᠬᠤᠴᠠᠷ) kendilerine bir han seçmek gerektiği hususunda karara varmışlardır. Yaptıkları müzakereler sonucunda en uygun kişinin Temüçin olduğunu düşünüp onu han yapmaya karar vermişlerdir. Neticede düzenlenen toyda Temüçin'i han ilan ederek onu, Çinggis Kagan diye adlandırmışlardır (MNT, 1990, s. 49-51, 197-207; SHM, 2004, s. 10, 47-50; MGT, 2011, s. 21, 63-66; MGT, 1995, s. 15, 56-58). Eserin devamına göre, bu olayın ardından uzunca bir vakıalar silsilesi yaşandıktan sonra keçe çadırlarda yaşayan tüm halkların Çinggis Kagan tarafından itaat altına alınmasının anısına bir kurultay daha düzenlenmiştir. Bu kurultayın düzenlenme tarihi Kaplan¹⁰ (1206) yılıdır. Orada toplanan kişilerin gerçekleştirdikleri eylem, eserin ifadesiyle tam olarak “Çinggis Kagan'a han adını verdiler” şeklindedir (MNT, 1990, s. 551; De Rachewiltz, 1972, s. 114). Görüldüğü üzere yapılan bu kurultayda zaten Çinggis Kagan olan Temüçin'i herhangi bir hitap değişikliğine gitmeden tekrardan han seçmişlerdir.

Moğolların Gizli Tarihçesi adlı eser haricinde muahhar kaynakların olayın gerçekleştiği tarihe en yakın zamanlıları Avrupa'dan çeşitli görevlerle Moğollara gelen elçilik heyetlerinde bulunan kişiler tarafından tutulmuştur. Bunlardan Papalık tarafından Anadolu'ya gönderilen Simon de Saint Quentin'in, 1245 ve 1248 yılları arasında gerçekleştirdiği seyahati sırasında neşrettiği kayıtlardan oluşan eserinde şu bilgiler yer almaktadır: İsa yılı 1202'de Hristiyan Hint kralı Davut'a¹¹ bağlı oldukları halde Tatarlar, ona karşı isyan ettiler ve aralarından bilge ve yaşlı gözükken Cengiz Han'ı kendilerine han yaptılar. O yüksek bir dağda kendisine bağlı olanları toplayıp birtakım yasalar koydu. Sonrasında Kral Davut'a karşı verdikleri savaşı kazanarak onu ve tüm ailesini katlettiler. Hayatta kalan tek kızıyla da Cengiz Han evlendi¹² (De Saint Quentin, 2006, s. 5, 9-10). Bu hikâyenin bir benzeri ise, Fransa Kralı IX. Louis tarafından gönderilen elçilik heyetinde bulunan Ruysbroeckli Willem'in eserinde yer almaktadır. Willem'in eseri 1253-1255 yılları arasında gerçekleştirdiği seyahatinde tutulan notlardan oluşturulmuştur. Eserde geçen rivayete göre, Nasturi Hristiyanların hükümdarı Kral Jhon'un kardeşi Unc'a karşı isyan eden Cengiz adlı bir demirci onu yenmiş ve kaçmaya mecbur etmiştir. Bu savaşta

⁹1207 yılı sonrasında Korçi, Temüçin'in vaatleri arasında bulunan otuz bakire kızı almaya gitmiştir. Bu durum orman boylarının isyan etmesine sebep olmuştur. Bkz. MNT, 1990, s. 575-577, 689-691; SHM, 2004, s. 138-139, 166; MGT, 2011, s. 178-179, 206; MGT, 1995, s. 138-139, 161; Hemedâni, I, 1995, s. 105.

¹⁰ Sıçan, Sığır, Kaplan, Tavşan, Ejderha, Yılan, At, Koyun, Maymun, Tavuk, Köpek ve Domuz şeklinde on iki hayvandan oluşan bu takvim güneş yılına göre hesaplanmakta olup, şubat ayının ilk dolunayı yeni yılın başlangıcı kabul edilir. Bkz. Turan, 2016; Chavannes, 2020.

¹¹ Daha sonradan kaleme alınmış eserlerden takip edilebildiği ölçüde bu kişinin Kereyid hanı Tugrul (Ong Han) olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Abu'l Farac, 2, 1999; Ruysbroeckli Willem, 2010; Marco Polo, 2009.

¹² Muhtemelen burada Ong Han'ın kardeşi Caka Ganbu'nun kızı İbaha Beki ile Çinggis Kagan'ın evlenmesi kastedilmektedir. Bkz. MNT, 1990, s. 445-446; SHM, 2004, s. 108; MGT, 2011, s. 139; MGT, 1995, s. 109; Subaşı, 2021, s. 229, s. 229; Kaya, 2022a, s. 85.

Unc'un esir edilen kızı, Cengiz'in oğullarından birine verilmiştir. Ondan doğan oğlu Mengü ise, Moğolların hükümdarı olmuştur (Ruysbroeckli Willem, 2010, s. 134-137).

Moğollara dair mühim bilgiler ihtiva eden Atâ-Melik Cuveynî'nin (1226-1283) 1260 yılında tamamladığı eseri Târih-i Cihân Gûşa, kendisinden sonra yazılmış birçok esere de kaynaklık etmiştir. Müellif, İnan'da Moğol idari teşkilatında yer almış ve iki defa Moğolistan'a seyahat etme fırsatı bulmuştur (Bilgin, 1993, s. 140-141; Özgüdenli, 2011, s. 77-79; Kaya, 2023, s. 22-24). Eserde Temüçin'in Çinggis Kağan oluşu ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Moğolların Kıyat kabilesine mensup olan Çengez Han'ın (چنگر خان) asıl ismi Tumucin (تموجين) olup, gençlik yıllarından itibaren Kereyid kabilesinin başında bulunan Ong Han'ın (اونك خان) yanına gidip gelmeye başlamıştır. Akli ve cesareti sayesinde onun sevgisini kazanmasına rağmen Ong Han'ın yakınları bu durumu kıskandılar. Neticede Ong Han'ı Çengez Han'a düşman etmeyi başardılar. Çengez Han'ın yaşadığı yeri basıp onu ortadan kaldıracaklardı ama Ong Han'ın yanından gelen iki çocuk bu durumu Çengez Han'a haber verdi. Böylece Çengez Han ve yanındakiler kaçtılar. Ong Han durumdan haberdar olunca kalabalık bir orduyla Çengez Han'ın peşine düştü. Çengez Han az sayıdaki adamıyla Balcuna dedikleri bir yerde hicri 599 (1202-1203) yılında onları yendi ve bol miktarda ganimete erişti. Ardından Ong Han'ın yeniden toparlanmasına mahal vermemek için saldırarak onun halkını ve ailesini esir etti. Olayın neticesinde Ong Han da öldürüldü. Bu zaferden sonra Çengez Han diğer kabilelere elçiler göndererek herkesi kendisine bağladı. Oyrat ve Kongurat gibi kabileler bu zamanda onun yönetimine dâhil oldular. Asilik edenleri cezalandırarak kılıçtan geçirdi. Yine o zaferden sonra yeni kanunlar koyarak hırsızlık ve zina gibi kötü şeyleri yasakladı. Bütün muteber Moğollardan duyduğum kadarıyla, bu sırada bir kişi ortaya çıktı. O, bölgenin şiddetli soğuşuna aldırış etmeden birkaç gün ıssız yerlerde ve dağlarda çıplak dolaşıp geri döndükten sonra "*Tanrı benimle konuştu ve tüm yeryüzümü Temucin ve onun oğullarına verdiğini buyurup, ona Çengez Han ismini verdi*" dedi. O kişiye But Tengri¹³ (بت تنگري) adını verdiler. Zamanla makamı ve etrafında toplanan kişiler artınca meliklik sevdasına düştü. Bir gün kutlama sırasında hanedana mensup oğullardan birine bir söz söylediği için o oğul tarafından mecliste yere vuruldu ve bir daha kalkamadı (Cuveynî, 2016, s. 91-93; Cüveynî, 2013, 136-139).

Temüçin'in Çinggis Kagan oluşuna dair Atâ-Melik Cuveynî tarafından aktarılan rivayetin kısmen bir benzerini Gregory Ebu'l Ferec (1225-1286) (Özaydın, 2000, s. 92-94) de neşretmiştir. Ancak kaleme aldığı eserlerde, daha önce Avrupalı elçilerin kaydettiği bilgileri andıran eklemeler de mevcuttur. Müellife göre, Ong Han Hristiyan bir kral olup, ismi Jhon'dur. Hicri 599 tarihinin yanı sıra Yunan ya da İskender Takvimi¹⁴ olarak adlandırdığı bir takvime göre 1514 yılı (1203-1204) olayları içerisinde meseleyi anlatmaktadır (Abu'l Farac, 2, 1999, s. 476-478; İbnü'l İbrî, 2011, s. 5-6 Özaydın, 2000, s. 92-94). Bu şekilde farklı takvimlerle Cenkiz Han'ın (چنگيز خان) iktidarının başlangıç yılını ifade eden Kutbuddîn-i Şîrâzî (1236-1311) (Şerbetçi, 2002, s. 487-489) şu bilgileri vermektedir: Cenkiz Han'ın iktidarı ve Moğol devletinin ortaya çıkışı hicri 599, Rumların hesabına göre 1514, Yezdicerci takviminde¹⁵ 572 (1203), Uygurlarda Tonguz yılı, Hitaylılara göre de Kui (Domuz) senesindedir (Şîrâzî, 2009, s. 19).

¹³ Moğolların Gizli Tarihçesi'ne göre, Yesügey Bagatur, Tatarlar tarafından zehirlenerek öldüğü sırada yanında bulunan ve ailesine destek olan Kongutaday Mönglik'in dördüncü oğludur. Gerçek adı Kököçü olup, kamlık yaptığı için ona Teb Tenger denilmektedir. Bu eserde neşredildiğine göre Temüçin, Çinggis Kagan olduğu ilk seçimden sonra Teb Tenger onların yanına gelmiş olup, ayrıca yapılan ikinci seçimde ve ismin verilmesinde de hiçbir dahli görülmemektedir. Bkz. MNT, 1990, s. 74-75, 697; SHM, 2004, s. 16, 168; MGT, 2011, s. 26, 207; MGT, 1995, s. 22, 163.

¹⁴ Bu takvim Babil dilindeki aylara Makedonca isimler verilerek düzenlenmiştir. İskender'in komutanlarından Seleukus Nikator'un (M.Ö. 305 - M.Ö. 281) Babil'e dönüş tarihi olan M.Ö. 311 yılından başlatılarak oluşturulmuştur. Bkz. Kosmin, 2018, s. 34-35.

¹⁵ Bu takvim Sasani hükümdarı III. Yezdicerci'nin tahta çıkış tarihi olan 16 Haziran 632 yılında başlatılmış olup bir yıl üç yüz altmış beş gün olarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle de yılbaşı dört yılda bir gün önce ye gelmektedir. Bkz. Akgür, 1993, s. 257-258.

Ebu'l Ferec'in rivayetleriyle kısmen uyumlu bazı bilgiler, 1272-1292 yılları arasında Kubilay Kağan'ın hizmetinde bulunduğu anlaşılan Marko Polo'nun (1254-1324) (Şakiroğlu, 2003, s. 41-43; Marco Polo, 2009, s. 5) hayat hikâyelerinin anlatıldığı kitapta yer almaktadır. Esere göre, Uncan denilen Rahip Jean'a bağlı yaşayan Tatarlar her on hayvandan birini ona vergi olarak vermekteydiler. Ancak Tatarların hızla çoğalarak güçlü bir millet olduğunu gören Uncan isyan ederlerse onlarla başa çıkamayacağını düşünür. Önlem almak için onları ayrı ayrı bölgelere yerleştirmek ister. Tatarlar bu haberi alınca çok sinirlenirler ve Rahip Jean'ın ulaşamayacağı bir yere giderek orada vergi vermeden güvenli bir şekilde yaşarlar. İsa'nın doğumundan 1187 yıl sonra da kendi aralarından bir kral seçtiler. Bu kişinin adı onların dilinde Cengiz Han'dı. O, oldukça gözü pek ve adaletli olduğu için ünü çok kısa zamanda yayıldı. Bu özellikleri sayesinde tüm Tatarları kendisine bağlamayı başardı. Uncan'a İsa'nın doğumundan 1200 yıl sonra bir elçi yollayarak kızını kendisine istedi. Ancak Uncan elçilere, Cengiz Han'ın kendisine ihanet etmiş bir köle olduğunu hatırlatarak isteğini kabul etmemiş¹⁶ ve onu yakalayıp öldüreceğini söylemiştir. Aralarında geçen savaşlar sonucunda Uncan yenilerek ölmüştür (Pelliot, 1, 1959, s. 295; Marco Polo, 2009, s. 140-144).

Konu hakkında bilgiler veren ve kendisinden sonra yazılmış olan birçok esere de kaynaklık etmiş Reşiduddin Fazlullah'ın (1248-1318) Câmîu't Tevârih (Özgüdenli, 2008, s. 19-21; Şeşen, 1993, s. 132-134) adlı eserinde şu bilgiler yer almaktadır: Zilkade ayı 549, Domuz yılında (1155) dünyaya gelen Tumuçin¹⁷ elli bir yaşında¹⁸ Nayman hükümdarını öldürdükten sonra onun lakabını Çinggis Han (چینگیز خان) yapmışlardır (Hemedânî, 1, 1995, s. 274-275; Hemedânî, 2014, s. 203; Rashiduddin Fazlullah, 1, 1998, s. 134). Aynı eserin birkaç sayfa ilerisinde ise olaydan şöyle bahsedilmektedir: Temucin on üç yaşında iken babası ölmüş ve bu olaydan sonra yirmi sekiz yıl kadar¹⁹ zahmetli bir hayat sürmüştür. Ancak Kereit hükümdarı Ong Han'a (ونگ خان) boyun eğdirdikten sonra ona büyük hükümdar (پادشاه معظم) manasına gelen Çingezi (چینگیزی) dediler. Bu olaydan sonra Nayman hükümdarı Tayang Han'ı (تایلنگ خان) öldürdü ve dokuz ayaklı beyaz tuğ dikerek, onun hükümdarlığını sağlamlaştırdılar. Ardından Mönğlik İçige'nin (منگلیک ایچیگه) oğlu Teb Tengri (تب تنگری) denilen Kokoçu (کوکچو) ona Çinggis Han lakabının verildiğini açıkladı (Hemedânî, 1, 1995, s. 285-286; Hemedânî, 2014, s. 210-211; Rashiduddin Fazlullah, 1, 1998, s. 139; Hemedânî, yazma eser, vr. 106a). Eserin sonraki kısımlarında ise, Ong Han ile yapılan savaşın hicri 599, Domuz yılında (1203) gerçekleştiği ve Çinggis Han'ın o kış avlanarak geçirdikten sonra kendi yurduna döndüğü kaydedilmiştir. Bu büyük zafer sonrası onun hükümdarlığı kesinleşmiş ve bağlılıklarını bildirmeye gelen muazzam kalabalık önünde, elde ettiği nimetlere şükürle, güzel yasalar koyarak, hanlık tahtına oturmuştur (Hemedânî, 1, 1995, s. 398; Hemedânî, 2014, s. 292-293; Rashiduddin Fazlullah, 1, 1998, s. 192-193). Yine aynı eserin diğer bir bölümünde mesele şu şekilde ele alınmaktadır: Tumuçin'in, Ong Han'ı yendiği yıl Çingezi adını ona verdiler. Bu adın manası Gur Han (گور خان) gibi büyük güçlü hükümdardır. O memleketlerde adet olduğu için büyük hükümdarlara Gur Han diyorlardı. Öyle ki bazı Nirun ve Durlukin (ışıktan gelen asil soya mensup olmayan Moğollar bkz. Reşiduddin Fazlullah Hemedânî, 1995, s. 147), Moğol boyları birleşerek Camuka Saçan'a (جاموقه سلجان) Gur Han dediler. Bir

¹⁶ Birçok ana kaynaktan Ong Han ile Çinggis Kagan'ın aralarının bozulmasını bir kız isteme meselesine bağlanmaktadır. Bkz. MNT, 1990, s. 347-349; SHM, 2004, s. 84; MGT, 2011, s. 114; MGT, 1995, s. 88; Hemedânî, 1, 1995, s. 118; Lubsandanzan, 2006, s.111-113; Weatherford, 2016, s. 35-36; Kaya, 2021, s. 228-229.

¹⁷ İsmi yazılışı için bkz. Hemedânî, 1, 1995, s. 309; Hemedânî, 2014, s. 231.

¹⁸ Zilkade 549 yılında (Ocak-Şubat 1155) doğmuş bir kişi hicri takvime göre elli bir yaşını doldurduğunda yıl Zilkade 600 (Temmuz 1204) olur.

¹⁹ Eserin Tumuçin'in doğum tarihi olarak verdiği hicri 549 yılına on üç ve yirmi sekiz sayıları eklendiğinde 590 (1194) tarihine ulaşılmaktadır. Bu hesabı güneş takvimi kurallarına göre Tumuçin'in doğum tarihini 1162 olarak veren esere uyguladığımızda karşımıza 1203 yılı çıkmaktadır.

başkasına bu unvan verilmiş olduğu için aynısını vermeyi uygun görmediler ve Tumucin'e Moğolca aynı anlama gelen Çingezi Han adını verdiler. Bazı müverrih ve münecimler onun hükümdarlığının başlangıcını bu yıl kabul ederler. Böylelikle o, Domuz yılında (1155) doğmuş, Domuz yılında (1203) hükümdar olmuş ve Domuz yılında (1227) ölmüştür. Moğol tarihlerinde ise, Nayman hükümdarı Tayang Han'ı öldürdüğü zaman Çinggis Han lakabını ona verdikleri yazılmaktadır (Hemedânî, 1, 1995, s. 569-570; Hemedânî, 2014, s. 424; Rashiduddin Fazlullah, 2, 1998, s. 288). Hicri 602 (1205-1206), Kaplan yılına (1206) dair olayların anlatıldığı kısımda ise, Çinggis Han, Tayang Han ve diğer bütün düşmanlarını yenip asli yurduna döndükten sonra Onon nehri kıyısında ona bağlı kişilerin oluşturduğu muazzam bir kalabalık toplanmıştır. Bu sırada Mönğlik İçige'nin oğlu Kokoçu Teb Tengri, Tanrı'nın kendisi ile konuştuğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Böylece Tanrı'nın, Gur Han anlamına gelen Çingezi lakabını alan Tumucin'e, hükümdarlar hükümdarı Çinggis Han adını verdiğini söylemiştir. Esere göre, Çinggis, Çing'in²⁰ (چینگ) çoğul hali olup, Çingezi ise, Çing'in mübalağalı halidir (Hemedânî, 1, 1995, s. 571; Hemedânî, 2014, s. 425-426; Rashiduddin Fazlullah, 2, 1998, s. 289).

Yukarıda bahsedilen eserler haricinde sonradan yazılan kaynaklarda da yine aynı ifadeler bazı farklar ile tekrar edilmektedir. Aralarında Temüçin'in Çinggis Han olduğu zamana dair Ong Han'ın yenildiği tarih olan 599 üzerinde duranların (Vassâf, 1968, s. 309-310; Benâkefî, 2000, s. 363; Ebülğazi Bahadır Han, 2020, s. 67; Fasîh Hâfî, 2, 2009, s. 756; el-Ömerî, 2014, s. 60) yanı sıra 602 yılında düzenlenen büyük kurultayı işaret edenler de bulunmaktadır (Tebrizî, 2019, s. 243; Mîrhând, 8, 2006, s. 3794-3795, 3952; Hândmîr, 3, 1984, s. 17). Ayrıca 603 (1206-1207) tarihine de rastlanılabilmektedir (Kazvîni, 2015, s. 581; Kazvîni, 2018, s. 471).

Moğolların Gizli Tarihçesi'nden uzunca bir süre sonra Moğol müellifler tarafından kaleme alınmış eserlerde de Temüçin'in Çinggis Kağan olması hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerden 1634 yılında kaleme alınmış Altan Tovç'a göre, Temüçin, doğduktan yedi gün sonra denizden yırtıcı bir kuş gelerek siyah bir taşın üzerine konmuş ve üç gün orada kalmıştır. Bunu gören Yesügey Bagatur onun bir sembol olduğunu anlamış ve kuşun konduğu yerde bulunan taş kırılınca altın bir damganın gökyüzüne yükselmiştir. Bu olayın ardından kuş oradan ayrılmış ve bir süre sonra geri geldiğinde bulunduğu mevkiden gümüş bir damganın çıkararak denize girdiği görülmüştür. Bu durumu fark eden Yesügey Bagatur, oğlunun doğumuyla gelen bu kuşun bir sembol olduğunu düşünerek, konduğu yere gitmiş ve orada yeşim taşından bir damga bulmuştur. O damgayı alıp gelmiş kutsal saymış, tütsü yakmıştır. Sonrasında yırtıcı kuş gelip yurdunun çatısına konarak “Çinggis, Çinggis” diye ötmeye başlamıştır. Bu kuşun ötüşünden Çinggis Kagan adı ortaya çıkmıştır. Ardından Kutsal Çinggis Kağan kırk beş yaşına geldiğinde (1207) han tahtına oturmuştur (Lubsandanzan, 2006, s. 45). Benzer bir rivayet 1662 yılında neşredilen Erdeniin Tovç tarafından da tekrarlanmakta olup, bazı ilaveler de mevcuttur. Esere göre, Temüçin yirmi sekiz yaşında iken Sarı Tavuk yılında (1189)²¹ Kerülen Nehri'nin Hödöo adasında han tahtına oturduğu günün üç gün öncesinde yurdunun kapısının önünde bulunan dört köşeli beyaz taşın üzerine konan beş renkli bir kuş “Çinggis Çinggis” diyerek öttüğü için her yerde Kutsal Çinggis Kagan adıyla meşhur olmuştur (Sagan Setsen, 2006, s. 62). Altan Tovç'un verdiği bilgilere benzer şekilde 1677 yılında yazılmış olan *Asragç Nertün Tüüh* de Çinggis Kagan adının Temüçin'e doğumu sonrasında bir kuşun ötüşünden esinlenerek verildiği neşredilmiştir (Jamba, 2006, s. 16). Her ne kadar bu bilgiler çok geç dönemde kaleme alınmış oldukları için sahilliği konusunda bazı şüpheler bulunsa da 1273

²⁰ Ebülğazi Bahadır Han bu ifadenin sağlam manasına geldiğini rivayet etmektedir. Bkz. Ebülğazi Bahadır Han, 2020, s. 67.

²¹ Eserin vermiş olduğu tarihler diğer kaynaklardan teyit edilememektedir. Olayların oluş sırasında bir takım hatalar yaptığı da tespit edilen hususlardan biridir. Bahsedilen bu olayın hemen ardından 1190 yılında Çinggis Kagan'ın Jin Hanedanı üzerine savaşa çıktığı neşredilmiştir. Ancak diğer kaynaklardan teyit edildiği ölçüde bu hanedan üzerine Çinggis Kagan ilk seferini 1211 yılında gerçekleştirmiştir. Bkz. Hemedânî, 1, 1995, s. 441; SHM, 2004, s. 175.

yılında Aknerli Grigor tarafından neşredilen eserde Temüçin'e, Çangız Kagan unvanının kartal kılığına girmiş bir melek tarafından verildiği kaydedilmiştir (Aknerli Grigor, 2012, s. 19-20; Oktay, 2007, s. 110-111).

Sonuç

Yukarıda verilen ana kaynaklarda, Temüçin'in Çinggis Kagan olarak anılmasına ve bu durumun gerçekleşme tarihine dair çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bu eserlerde verilen en erken tarih, Temüçin'in dünyaya geldiği yıl olarak kabul ettikleri 1162'dir. Bu tarihin ardından 1187 yılı verilmekte olup, akabinde onun Ong Han ile mücadelesinden bahsedilmektedir. Ancak diğer kaynaklardan tespit edildiği ölçüde, Temüçin'in Kereyid hanı Ong ile savaşı daha geç bir tarihtedir. Yine Temüçin'in doğum tarihini 1162 olarak kabul eden kaynaklardan birinde Temüçin'in 1189 yılında yirmi sekiz yaşındayken Çinggis Kagan ilan edildiği neşredilmiştir. Diğer taraftan varsayımlara dayalı olarak yaptığımız hesaplamalar neticesinde ulaştığımız 1194 yılı da dikkate alınmalıdır. Temüçin'in, Çinggis Kagan olarak anılmasını, Ong Han ile giriştiği mücadelenin kazanılması sonrasına koyan diğer eserlerde 1202, 1203 ve 1204 tarihleri görülmektedir. Ayrıca tüm Moğolistan halklarının tek bir hükümdar idaresi altında toplandığı zamana, Temüçin'in Çinggis Kagan olmasını atfeden eserlerde de 1206 ve 1207 yılları neşredilmiştir.

Temüçin'e, Çinggis Kagan/Han hitabının doğumu ile verildiği rivayetini zikreden eserleri, olayın gerçekleştiği dönemden çok geç bir tarihte telif edilmeleri ve tarihsel sürece uymamaları nedeniyle doğru bulmamaktayız. Ayrıca kaynaklar üzerinde yapmış olduğumuz tetkik neticesinde, Temüçin'in üç defa han seçildiği kanısına varmaktayız. Bunlardan birincisi Cacirat boyundan Camuha'dan ayrıldıktan sonra Kıyat boyu mensupları tarafından düzenlenen toyda yapılmıştır. Meselenin çözümü konusunda olayların görgü tanığı tarafından yazıldığı anlaşılan Moğolların Gizli Tarihçesi tarih vermeden bu durumu ifade etse de oldukça geç dönemde kaleme alınmış Erdeniin Tovç'da bir tarih bulunmaktadır. Ancak bu kaynağın verdiği tarihin güvenilirliği, kendisini teyit eden herhangi bir kaynak bulunamamış olmasından dolayı her daim tartışmaya açıktır. Ayrıca eserde neşredilen tarih haricinde olayın gerçekleştiği yıl konusunda farklı araştırmacı görüşleri de mevcuttur. İkinci han seçimi, Kereyid hanı Ong Han'ın Temüçin tarafından mağlup edilmesinden sonra kazanılan zaferin anısına gerçekleşmiştir. Üçüncü seçim ise, tüm Moğolistan halklarının tek çatı altında toplanması ardından düzenlenen kurultayda cereyan etmiştir.

Yukarıda verilen kurultayların hangisinde ve ne zaman Temüçin'e, Çinggis Kagan hitabının verildiğine dair bir kaniya varmak oldukça güçtür. Ama Çinggis Kagan'ın ölümünden kısa süre sonra Moğollarla temaslarda bulunan kişiler tarafından neşredilen eserler, Kereyid hanı Ong'un mağlup edilmesinin Temüçin'in hayatında bir dönüm noktası olduğunu kesin bir şekilde ifade etmişlerdir. Bu düşüncenin bir alternatifi olayın gerçekleşmesinden neredeyse bir asır sonra kaleme alınmış olan Câmîu't Tevârih'de ise, Ong Han ile verdiği mücadele sonrasında 1203 yılında Temüçin'e bir hitap değişikliği yapıldığı teyit edilmektedir. Ancak eserde, bu hitabın Ong Han'a karşı kazanılan zafer sonrası Çingezi, 1206 yılında Tayang Han'a karşı kazanılan savaşın ardından Çinggis olduğu rivayet edilmektedir. Fakat bu bilgilere kendisinden önce neşredilmiş hiçbir kaynaktan rastlanamamaktadır. Ayrıca vermiş olduğu tarihler üzerindeki şüpheler de yapılan hesaplarla ortaya konulmuştur. Ek olarak Temüçin'e verilen ismin iki defa değiştirilmesi hususu da pek akla yatkın değildir. Bahsedilen tüm nedenler göz önüne alındığında Temüçin'in Çinggis Kagan ilan edilmesine dair en makul tarihin, çoğu kaynaktan teyit edildiği üzere Ong Han'ın mağlup edilmesinin ardından düzenlenen kurultay olduğu görülmektedir. Bu kurultayın ana kaynaklardan edinilen genel kaniya uygun bir şekilde tarihlendirmesi yapıldığında da 1203 yılı karşımıza çıkmıştır. Bu duruma istinaden Temüçin'in, Çinggis Kagan şeklinde anılmaya başladığı tarihi 1203 yılı olarak kabul etmekteyiz.

Kaynakça

- [1] Ahmed Tebrizî (2019), Şehinşâhnâme, M. G. Kaheki; C. R. A. Abadi (Haz.), İntişarat-ı Doktor Muhammed Afşar, Tahran.
- [2] Akgür, A. Necati (1993), “Celâli Takvimi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul.
- [3] Özaydın, Abdülkerim (2000), “İbnü'l İbrî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 21, İstanbul.
- [4] Aknerli Grigor (2012), Okçu Milleti Tarihi, (Çev. H. D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- [5] Alaaddin Ata Melik Cüveynî (2013), Tarih-i Cihan Gûşa, (Çev. M. Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [6] Alâuddin Atâ-Melik Cuveynî (2016), Târîh-i Cihân Gûşa, (Neşr. M. Kazvîni), İntişarat-ı Hermes, Tahran.
- [7] Barthold, Wilhelm (1978), “Cengiz Han”, İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul.
- [8] Bilgin, Orhan (1993), “Cüveynî, Atâ Melik”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul.
- [9] Biran, Michal (2019), Cengiz Han, (Çev. A. F. Yıldırım), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- [10] Buell, Paul (2003), Historical Dictionary of the Mongol World Empire. The Scarecrow Press, Maryland.
- [11] Chavannes, Edouard (2020), On İki Hayvanlı Türk Takvimi, (Çev. M. Daş), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [12] Clark, Larry V. (1978), The Theme of Revenge in the Secret History of the Mongols, L. V. Clark; P. A. Draghi (Ed.), Aspects of Altaic Civilization II içinde (C. 134, 33-57), Asian Studies Research Institute, Bloomington.
- [13] Curtin, Jeremiah (1908), The Mongols A History, Little, Brown and Company, Boston.
- [14] Çuluuni, Dalai (2006), İh Mongol Uls, Admon, Ulaanbaatar.
- [15] D'Ohsson, Abraham Constantin Mouradzea (2014), Moğol Tarihi, E. Kalan (Haz.), IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- [16] De Hartog, Leo (2004), Genghis Khan Conqueror of the World, Tauris Parke Paperbacks, London.
- [17] De Rachewiltz, Igor (1972), Index to The Secret History of the Mongols, Indiana University Publications, Bloomington.
- [18] Ebü'l-Ferec İbnü'l İbrî (2011), Târîhu Muhtasari'd-düvel, (Çev. Ş. Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [19] Ebülgazi Bahadır Han (2020), Şecere-i Türk Türk'ün Soyağacı, Selenge Yayınları, İstanbul.
- [20] Fasîh Hâfi (2009), Mucmel Fasîh, C. 2, (Neşr. S. M. N. Nasrabadi), İntişarat-ı Esatir, Tahran.
- [21] Gıyâsuddîn Hândmîr (1984), Târîh-i Habîbu's Siyer, C. 3, (Neşr. M. Debirsiyaki), Kitab Furuşi Hayyam, Tahran.
- [22] Golden, Peter B. (2014), Dünya Tarihinde Orta Asya, (Çev. Y. K. Taştan), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [23] Gregory Abu'l Farac (1999), Abu'l Farac Tarihi, C. 2, (Çev. Ö. R. Doğrul), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [24] Grousset, Rene (2006), Bozkır İmparatorluğu, (Çev. M. R. Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [25] Hamdullah Müstevfi Kazvîni (2015), Tarih-i Güzide, (Neşr. A. Nevai), İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran.
- [26] Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni (2018), Târîh-i Güzide, (Çev. M. Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [27] Howorth, Henry H. (1876), History of the Mongols, Longmans, Green, and Co, London.
- [28] Jamba (2006), Asragç Nertiin Tüüx, D. Zayabaatar (Haz.), Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar.
- [29] Kaya, Çetin (2020), “XIII. Yüzyıl Büyük Moğol Ulusu'nda Kağan ve Han Ünvanlarının Kullanımına Dair Bir İnceleme”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, S. 21, Mart. (290-297)

- [30]Kaya, Çetin (2021), “Cengiz Han’ın Kızları ve Yapmış Oldukları Evlilikler”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 22, Temmuz. (189-199)
- [31]Kaya, Çetin (2022a), “Cengiz Han’ın Kadınları”, O. Söylemez; A. Daşman vd. (Ed.), Cengiz Han’ı Aramak (77-92), Bengü Yayınları, İstanbul.
- [32]Kaya, Çetin (2022b), “Moğol Tarihinde Temüğe Otçigin’e Dair Notlar”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, S. 37, Güz. (299-312)
- [33]Kaya, Çetin (2023), Çağatay Hanlığı- Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (Başlangıçtan 1320 Yılına Kadar), Post Yayınları, İstanbul.
- [34]Kosmin, Paul J. (2018), Time and Its Adversaries in the Seleucid Empire, The Belknap Press, Massachusetts.
- [35]Kutbuddîn-i Şîrâzî (2009), Ahbâr-ı Mogûlân, (Neşr. İ. Afşar), Setare, Kum.
- [36]Lubsandanzan (2006), Altan Tovç, Ş. Çoimaa (Haz.), Mongol Tütühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar.
- [37]Marco Polo (2009), Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı, (Çev. I. Ergüden; Z. Z. İlkgelen), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [38]May, Timothy (2017), The Mongol Empire. Abc-Clio, California.
- [39]ME (yazma eser), Muizzu’l Ensâb, Bibliotheque Nationale France, Department des Manuscrits, Persian.
- [40]MGT (1995), Moğolların Gizli Tarihi, (Çev. A. Temir), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [41]MGT (2011), Moğolların Gizli Tarihçesi, (Çev. M. L. Kaya), E. Kalan (Ed.), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- [42]MNT (1990), Mongolun Nigoça Tobçıyan, (Trs. B. Sumyabaatar), Ulsin Hevleliin Gazar, Ulaanbaatar.
- [43]Morgan, David (1990), The Mongols, Basil Blackwell, Massachusetts.
- [44]Muhammed Benâketî (2000), Târîh-i Benâketî, (Neşr. C. Şear), Encümen-i Asar u Mefâhir-i Ferhengi, Tahran.
- [45]Muhammed Mîrhând (2006), Târîh-i Ravzatu’s Safâ, C. 8, (Neşr. C. Keyanfur), İntişarat-ı Esatir, Tahran.
- [46]Oktay, Hasan (2007), Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar, Selenge Yayınları, İstanbul.
- [47]Özgüdenli, Osman Gazi (2008), “Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemadânî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul.
- [48]Özgüdenli, Osman Gazi (2011), “Târîh-i Cihângüşâ”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul.
- [49]Paulenz, Karenina Kollmar (2020), Moğollar Cengiz Han’dan Günümüze, (Çev. H. Aydın), Runik Kitap, İstanbul.
- [50]Pelliot, Paul (1959), Notes On Marco Polo, C. 1, Imprimerie Nationale, Paris.
- [51]Prawdın, Michael (1953), The Mongol Empire Its Rise And Legacy, George Allen And Unwin LTD, London.
- [52]Rashiduddin Fazlullah (1998), Jami’u’t-tawarikh, C. 1-2, (Çev. W. M. Thackston), Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Cambridge.
- [53]Ratchnevsky, Paul (1992), Genghis Khan His Life and Legacy, (Çev. T. N. Haining), Basil Blackwell, Cambridge.
- [54]Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî (1995), Câmiu’t Tevârîh, C. 1-2, (Neşr. M. Ruşen; M. Musevi), İntişarat-ı Elburz, Tahran.
- [55]Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî (2014), Câmiu’t Tevârîh, (Neşr. B. Kerimi), İntişarat-ı İkbâl, Tahran.
- [56]Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî (yazma eser), Kitâb-ı Nesebnâme-i Mulûk. Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kitaplığı, Envanter Nu: 2937.

- [57]Ruysbroeckli Willem (2010), Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255, (Çev. Z. Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [58]Rybatzki, Volker (2006), Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente, Publications of the Institute for Asian and African Studies, Helsinki.
- [59]Sagan Setsen (2006), Erdeniin Tovç, M. Bayarsihan (Haz.), Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar.
- [60]Shao Hung; Peng Da Ya vd. (2012), Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Tai shi lu, (Çev. A. Danuu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [61]SHM (2004), The Secret History of the Mongols, (Çev. I. de Rachewiltz), Brill, Leiden.
- [62]Simon De Saint Quentin (2006), Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248, (Çev. E. Özbayoğlu), DAKTAV, Antalya.
- [63]Subaşı, Ömer (2021), Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset, Selenge Yayınları, İstanbul.
- [64]Şakiroğlu, Mahmut H. (2003), "Marco Polo", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara.
- [65]Şerbetçi, A. (2002), "Kutbüddîn-i Şîrâzî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 26, Ankara.
- [66]Şeşen, Ramazan (1993), "Câmiu't-Tevârîh", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul.
- [67]Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî (2014), Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, (Çev. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [68]Turan, Osman (1941), "Çingiz Adı Hakkında", Belleten, S. 19, Temmuz. (267-276)
- [69]Turan, Osman (2016), Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [70]Vassâf (1968), Tahrîr-i Târîh-i Vassâf, (Neşr. A. Ayeti), İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran.
- [71]Weatherford, J. (2016). Cengiz Han'ın Kızları. (Çev. M. Bilgen). Tarih&Kuram, İstanbul.
- [72]Weatherford, J. (2021). Cengiz Han. (Çev. S. Karakale). Kronik Yayıncılık, İstanbul.